

ავრანლოს არქეოლოგიური ძეგლები

სოფელი ავრანლო მდებარეობს წალკის რაიონში, მდინარე ქციის ნაპირებზე, წალკიდან 35 კმ დაშორებით, ზღვის დონიდან 1580 მ სიმაღლეზე.

სოფლის ძველი სახელწოდებაა თეზი, ავრანლო უწოდეს 1828-1829 წწ. ოსმალეთიდან გადმოსახლებულმა ბერძნებმა. სოფლის ძველი სახელი თეზი რომ ყოფილა, ამას ადასტურებს ვახუშტის რუკის შედარება თანამედროვე რუკებთან. ძველი თეზის და თანამედროვე ავრანლოს გაიგივებას მოიაზრებენ ე. თაყაიშვილი, დ. ბერძენიშვილი, თ. ჩიქოვანი [Такаишвили 1913: 45; ჩიქოვანი 1973: 16; ბერძენიშვილი 1982: 15].

ვახუშტი ბაგრატიონი ამ მიდამოების შესახებ მეტად საინტერესო ცნობას გვანვდის - „არწივანს, თეზის ხრამსა შინა, არს მონასტერი, კლდესა შინა წმიდის აბიბოს ნეკრესელის ქმნული, და ან არს ცარიელი“ [ვახუშტი 1973: 320]. დ. ბერძენიშვილი აღნიშნავს, „მართლაც, კანიონში გამოქვაბულებია და ორი დარბაზული ეკლესიაც დგას. ესენი გვიანი გადაკეთების კვალს ატარებენ, მაგრამ ადრეფეოდალური არქიტექტურული დეტალებიცაა შემორჩენილი.... ქციის ზემო წელზე ისეთი ტოპონიმების თავმოყრამ, როგორცაა საპიტიახშო, რეხა, აბიბოს მონასტერი, წარმოშვა ვარაუდი, რომ აბიბოს ნეკრესელის წამება თრიალეთის რეხაში (ავრანლოს მახლობლად) უნდა მომხდარიყო“ [ბერძენიშვილი 1982: 16]. კ. კეკელიძე თვლიდა, რომ აბიბოსი დასაჯეს შუა ქართლში, სამთავისის მახლობლად, საიდანაც ეს ამბავი შემდეგი დროის ტრადიციამ წალკის რეხაში გადაიტანა; შემდეგ ამ უკანასკნელში გაშენებულა აბიბოსის სახელობის მონასტერი [კეკელიძე 1968: 178]. ჯ. გვასალიას აზრითაც „აბიბოს ნეკრესელის მარტვილობის“ რეხა უეჭველად შიდა ქართლის რეხაა“ [გვასალია 1982: 52-53]. დ. ბერძენიშვილის აზრით, შიდა ქართლის რეხის სასარგებლოდ მეტყველებს მარტვილობის ის ადგილი, სადაც რეხის „გარემოს ქალაქებზეა“ საუბარი. ასეთი რამ, მისი აზრით VI საუკუნის თრიალეთის რეხასთან წარმოუდგენელია, შიდა ქართლში კი მაშინ იყო ურბნისი, უფლისციხე, კასპი, მცხეთა, სადაც ჯუანშერის ცნობით, საბოლოოდ დაუმარხავთ კიდევ აბიბოსი [ბერძენიშვილი 1982: 17]. მაგრამ „მოქალაქეობა და წამება წმიდისა აბიბოს ნეკრესელისა“ ნათქვამია, რომ როდესაც „მოკლეს და განათრიეს გარეშე ქალაქსა და მცველნი განენესნეს მის ზედა, ხოლო სამგზის სანატრელსა წმიდისა მის მონამისა ხორცთა არაი შეეხო მხეცთა და მფრინველთაგანი. და ვითარ მყუარ სცვიდეს, დაუტევეს იგი და წარვიდეს. მაშინ მოვიდეს რომელნი-იგი მყოფ იყვნენ ქუაბსა მას, რომელი იგი მათვე წმიდათაგან სავანესა აღეშენა მონასტერი და აღიხუნეს ნაწილნი წმიდისა აბიბოსისნი დიდითა პატივითა დაჰკრძალეს ადგილსა მას“ [ჰაგიოგრაფია 1947: 107].

ჩვენი აზრით ეს ცნობა თეზის ხრამში მდებარე აბიბოს ნეკრესელის მონასტერზე მიუთითებს. თრიალეთშია საპიტიახშო „ქალაქი და ციხენი ბოჟანა“, საიდანაც დავით აღმაშენებელმა გაილაშქრა ანისში; კარუმეთი, სადაც თავისი ლაშქრით იდგა ბაგრატ IV და ხევლრმა, სადაც გარდაიცვალა გიორგი I [ქც 1955: 291]. ასე, რომ ადრე და განვითარებულ შუასაუკუნეების თრიალეთში, საკუთრივ თანამედროვე ავრანლოს მიდამოებში ქალაქური ტიპის დასახლებები და მეფეთა სა-

ზაფხულო რეზიდენცია უნდა არსებულებო. თუ მარტილობა წლის ცხელ სეზონში მოხდა, შეიძლება სპარსელი მოხელეები აქ ისვენებდნენ. თრიალეთი ხომ ქართველ მეფეთა ერთ-ერთი დასასვენებელი ადგილი იყო.

თრიალეთის სიძველეებს პირველი ფუნდამენტური გამოკვლევა მიუძღვნა ე. თაყაიშვილმა. სოფ. ავრანლოსთან მან ნახა გამოქვაბულები, აგრეთვე აღნიშნა, რომ სხვა ნაგებობების კვალიც შეიმჩნევაო. ე. თაყაიშვილის აზრით, ეს არის აბიბოს მონასტრის ნაშთები [Такаишвили 1913: 46]. მონასტრის მიდამოებში ქართულ წარწერას მიაკვლია დ. ბერძენიშვილმა, რომელსაც იგი ასე კითხულობს: “[-] მქ ბს [-] მმნი/[დ]აყუდებუ/ლსა ღ(მერთმა)ნ შეუ/ნდვენ ა(მე)ნ მნი/გნ(ო)ბ[რი] [სძე ხა/და (ა)ქ მ(ა)რხია“ და წარწერას XII-XIII სს-ით ათარიღებს. მისი ვარაუდით, ეს იყო ვინმე დაყუდებული მნიგნობრის საფლავი, რომელიც ერთ-ერთ გამოქვაბულში ცხოვრობდა [ბერძენიშვილი 1982: 15-16].

სოფ. ავრანლოს კულტურული მემკვიდრეობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ძეგლია „ციკლოპური“ ციხე-სიმაგრე, რომელიც სოფლის ჩრდილო-დასავლეთ განაპირას დგას. ე. თაყაიშვილი მხოლოდ მეგალითურ კედელზე მიუთითებს: „Вдоль скалы длинная ограда из нагроможденных друг на друга огромных камней“ [Такаишвили 1913: 45], თუმცა მისი აღწერა მოცემული არა აქვს.

ლ. მელიქსეთ-ბეგმა „ციკლოპური ნაგებობის ნაციხარ-ნაქალაქარი“ მიაკუთვნა მეგალითური კულტურის ძეგლებს [მელიქსეთ-ბეგი 1938: 57]. „ნაქალაქევი, რომელიც მდინარეს დასცქერის ამფითეატრივით, სამი საფეხურისაგან შედგება: 1 - მთის ძირში; 2 - მთის ფერდობის შუა სიმაღლეზე პატარა დავაკებულ ადგილას და 3 - მთის წვერზე პირველი (ქვედა) საფეხური ანუ ტერასა შედგება გრძელი ზღუდისაგან, რომელიც რკალისებრი გეგმისაა, მთაზე მიყუდებული, სიგრძით 100 მეტრამდე, სიმაღლით 3-4 მ, ზოგან 4,5 მ, სისქით 2-2,5 მ. ზღუდეს აქვს ერთი კარი წყაროს მახლობლად, შემდეგი ზომისა: სიმაღლით სისქით და სიგანით 1,5 მ, იგი გადახურულია უზარმაზარი ქვით, რომლის სიგრძეა 2,25 მ., სიგანე - 1,5 მ. ამ ზღუდესა და მთას შორის მოგრძო ტერიტორიაზე ერთადერთი შენობაა პატარა ეკლესია. ამ საეკლესიო კომპლექსის გვერდით, დასავლეთისკენ ზღუდის წვერამდე აუარებელი გამოქვაბულია, ზოგი დაუმუშავებელია, ზოგი კი ოდნავ დამუშავებული. მეორე (საშუალო) ტერასა, რომელიც მთის ფერდობის შუა სიმაღლეზეა, ოთხკუთხედის გეგმისაა, რამდენიმე მეტრის სიგრძისა და სიგანის; იგი წარმოადგენს ნაციხარს, სადაც ახლა ავრანლოელებს ბოსტანი გაუშენებიათ. მესამე (ზედა) ტერასა კი, რომელიც მთის წვერზეა, შედარებით უფრო დიდი ნაციხარია, ოთხკუთხედის გეგმისა; სიგრძით 25 მ, სიგანით 18 მ, კედლის სისქე 3-4 მ, იგი თითქმის დაშლილია“ [მელიქსეთ-ბეგი 1938: 57-58] (ტაბ. II_{1,2}).

პირველი არქეოლოგიური გამოკვლევა ავრანლოს ტერიტორიაზე ბ. კუფტინმა 1940 წელს ჩატარა [Куфтин 1940: 14]. თუმცა ციკლოპური ნაგებობების შესწავლა მას დღის წესრიგში ჯერ კიდევ 1938 წელს ჰქონდა დაყენებული. იგი აღნიშნავდა „Развернувшиеся исследования ставят целый ряд проблем освязях циклопических строений с различными типами погребений в долине“ [Куфтин 1938: 1]. ავრანლოს ციხის აღწერისას ბ. კუფტინი აღნიშნავდა, რომ „კედლები იგივე ხასიათისაა, რაც წარდევანის ციხის, მხოლოდ ნაკლებად მასიური. გეგმაში კი უფრო არასწორი მოხაზულობა აქვს, ვიდრე წარდევანის ციხეს“ [Куфтин 1940: 14.] ავრანლოს ციხეზე ბ. კუფტინმა ორი შურფი გაჭრა ციხის შიდა ეზოს ზედა მოედანზე და გარეთ, დასავლეთის კედლის წინ. აგრეთვე განმინდა ციხის შესასვლელი კარი, მაგრამ შუასაუკუნეების კერამიკის ფრაგმენტების გარდა ვერაფერი ნახა [Куфтин 1940: 41-42], თუმცა ბ. კუფტინი აღნიშნავს, რომ ავრანლოში მოპოვებული მასალა წარდევანის კერამიკისგან განსხვავდება იმით, რომ მასში ურევია კარგად გამომწვარი შავპრილა თიხის ჭურჭელი, ზოგჯერ გოფირებული ზედაპირით [Куфтин 1940: 42].

1941 წელს სოფლის სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში კარელოვების საკარმიდამო ნაკვეთში ბ. კუფტინმა აღმოაჩინა ადრე რკინის ხანის და აქემენიდური ეპოქის სამაროვანი, რომელიც ძმების სათაროვების, კარელოვების და აშკალოვების ნაკვეთებშიც გრძელდებოდა. ბ. კუფტინი აღნიშნავს, რომ ყველა სახლის ზღუდე ნაგები იყო ირიბად დაყენებული საფლავის ქვის ფილებისაგან. შემთხვევით აღმოჩენილი სამარხების ინვენტარი კი ზოგს სახლში ჰქონდა შენახული. მთელ თი-

ხის ჭურჭელს მეურნეობაშიც იყენებდნენ. საჩვენებლად აქატის და სერდოლიკის მძივებიც მიუტანიათ. ადგილობრივი სკოლის დირექტორმა, ს. იორდანოვმა ბ. კუფტინს გადასცა ამ სამაროვანზე აღმოჩენილი ბრინჯაოს კაუჭი და ორი მოჭიქული ჭურჭელი, რომლებიც ბ. კუფტინმა ხოჯალიში აღმოჩენილი ჭურჭლის ანალოგიურად მიიჩნია. ეს უკანასკნელი კი კარგად თარიღდებოდა ადადნერარის სახელიანი მძივით. ავრანლოს სამაროვანზე აღმოჩენილი იყო აგრეთვე რომაული ვერცხლის დენარი ავგუსტუსის გამოსახულებით. გიორგი აშკალოვის ცნობით, ეს ნივთები მამამისს, გრიგოლს უნახავს თავის ნაკვეთში. იქვე აღმოჩენილი ყოფილა ბრინჯაოს ორთითა, რომელიც ლენინგრადში წაუღია ა. კარელოვს [Куфтин 1948: 9]. სოფ. ავრანლოს ბ. კუფტინი კვლავ ეწვია 1948 წელს და ორი ყორღანი გათხარა: „კუჩუკ-თეფე“, რომელიც სოფლიდან ჩრდილო-დასავლეთით, სათიბებში მდებარეობდა და სოფ. გუმბათისაკენ მიმავალ გზაზე მდებარე ე.წ. „სამასწავლებლო“ ყორღანი. ორივე ცარიელი აღმოჩნდა. იმავე წელს ს. კარელოვის მიხედვით გათხარა ადრე რკინის ხანის 15 ქვაყუთი. ზოგი სამარხი გაძარცვული იყო, ზოგში კი კერამიკა, ბრინჯაოს ნივთები, პასტის და სერდოლიკის მძივები აღმოჩნდა [Куфтин 1948: 11]. სოფ. კუშჩისკენ მიმავალ გზაზე მან ორი ყორღანი გამოავლინა; სოფლის ნაპირას ერთი სამარხი გათხარა, რომლის ინვენტარი შედგებოდა თიხის ორი ჭურჭლის, ბრინჯაოს ძენკვზე ჩამოკიდებული ფეხის ფორმის ამულეტისა და ბეჭედისაგან [Куфтин 1948: 26].

დ. მშენიერაძემ თავის ნაშრომებში „Строительное дело в Древней Грузии“ და „Строительное искусство в Древней Грузии“ აღწერა ავრანლოს ციხე. იგი აღნიშნავს, რომ ციხე სამ იარუსადაა განლაგებული. პირველი იარუსი წარმოდგენილია გრძელი, 80 მ. სიგრძის კედლით, რომლის სიმაღლე ზოგან 3 მ-ს აღწევს. იარუსები სამხრეთ მხარეს არის მიმართული, მდინარისკენ. მთელ კედელში ერთი კარია გამართული. მისი სიმაღლე 1,90 მ, სიგანე 1,75 მ-ია. კარი გადახურულია ერთი მონოლითით, რომლის სიგრძე 2,2 მ, და სიგანე 1,8 მ-ია. ქვედა იარუსში ცალკეული მონოლითების ზომები 2,0×2,5×3,0 მ-ია. მეორე იარუსზე კედლები სამ ფენადაა ნაგები. ნაპირებზე მსხვილი მონოლითებია დანყობილი, შიდა სივრცე კი მცირე ზომის ქვებითაა შევსებული. მათი ზომები 0,30×0,30×0,20 - 0,15×0,15×0,10 მ-ია. ზედა, მესამე იარუსზე ციხეა განლაგებული. დასავლეთის, სამხრეთის და ჩრდილოეთის მხარე კლდეს გადაჰყურებს. დასავლეთის მხრიდან პატარა მოედანია გამართული, მისი ზომებია 20,0×35,0 მ. იგი მსხვილი ქვებითაა შემოზღუდული. მესამე იარუსის ციხის ზომებია 25,0×35,0 მ. კედლების სისქე 4,0 – 8,0 მ-ია. იარუსებს შორის კავშირი ხორციელდებოდა დიდი მონოლითების მეშვეობით. ციხიდან მარჯვნივ მდებარეობს ბუნებრივი გამოქვაბული დამუშავების კვალით. გამოქვაბულის წინ მოედანია, რომელიც აგრეთვე მსხვილი ქვებითაა შემოზღუდული [Мшвениераძე 1959: 11]. დ. მშენიერაძე აღნიშნავს, რომ ავრანლოში, მეორე და მესამე იარუსზე ნამდვილი „ციკლოპური“ წყობა გვაქვს, რომელსაც ახასიათებს დიდი ზომის ქვები, მშრალი წყობა და წყობის თავისებური ხასიათი (ტაბ. II₁). ისინი იგებოდა როგორც ძნელად დასაშლელი ნაგებობები და მიწისძვრის შემთხვევაში გაცილებით დრეკადია. ამ პრინციპს ეყრდნობოდა არქიტექტურის მთელი შემდგომი კონცეფცია ძველ საქართველოში ანტიკურ ეპოქამდე [Мшвениераძე 1959: 13].

1998 წელს ფონდის „ღია საზოგადოება საქართველო“ დახმარებით, თრიალეთის არქეოლოგიურმა2 ექსპედიციამ შეადგინა ავრანლოს „ციკლოპური“ სიმაგრის გენგეგმა, ზედა და ქვედა სიმაგრეების გეგმები. ამავე დროს ნამოსახლარისა და სიმაგრის ტერიტორიაზე ზედაპირულად აიკრიფა პალეოლითური და ბრინჯაოს ხანის არტეფაქტები (ქვის ნაკეთობები, კერამიკა). 2003 წელს სოფ. ავრანლოს მკვიდრის გიორგი აშკალოვისაგან (ეს პიროვნება კარგად იცნობდა ბ. კუფტინს და მონაწილეობას იღებდა ო. ჯაფარიძის არქეოლოგიური ექსპედიციის მუშაობაში, რამაც მას სიძველეთა მიმართ ინტერესი დღემდე შემოუნახა) თრიალეთის ექსპედიციამ მრავალრიცხოვანი კოლექცია შეიძინა, რომელიც ქვედა პალეოლითიდან მოყოლებული შუა საუკუნეების ჩათვლით ყველა ეპოქის მასალას შეიცავს. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ლითონის ნივთები, მათ შორის გამოირჩევა ხარის თავით შემკული ლითონის კაუჭი.

2006 წელს არქეოლოგიური გათხრები ჩატარდა „ციკლოპური“ სიმაგრის ჩრდილოეთით გაშლილ მინდორზე (ტაბ. I₁). სამუშაოები დაკავშირებული იყო ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის მილსადენის სამშენებლო პროექტის ფარგლებში განხორციელებულ პროექტთან, რომელიც ნალკის მუნიციპალიტეტის ზედა ზონის სოფლების წყალმომარაგების ქსელის მშენებლობას ითვალისწინებდა. სამშენებლო სამუშაოების დროს დაზიანდა ნამოსახლარის კულტურული ფენები. ძეგლის ხასიათის, სტრატოგრაფიისა და საზღვრების დადგენის მიზნით ექსპედიციამ „ციკლოპური“ სიმაგრის ჩრდილოეთით გაშლილ მინდორზე რამდენიმე თხრილი გაავლო (ტაბ. I₂).

მინდორის სამხრეთით მოედინება მდ. ქცია, რომლის ღრმა კანიონის გასწვრივ, ფრიალო ფერდობებზე და თხემზე გაშენებულია „ციკლოპური“ ციხე-სიმაგრე (ტაბ. III₁), კანიონის კედელში მრავალი გამოქვაბულია გამოკვეთილი. ციხე აგებულია პატარა კონცხზე, დიდი ზომის ბაზალტის ქვებით, მშრალი წყობით. ჩრდილოეთიდან ჩამოედის მოზრდილი რუ, რომელიც გამოედინება ციხის ჩრდილოეთით, დაახლოებით 1,5-2,0 კმ-ის დაშორებული წყაროდან და, როგორც ჩანს, თავის დროზე კომპლექსს ამარაგებდა სასმელი წყლით.

ციხეს ჩრდილოეთით და დასავლეთით ეკვრის ზემოხსენებული მინდორი (ტაბ. I₁), რომლის ზედაპირზეც ვიზუალურად შეინიშნება ნამოსახლარისა და სამაროვნის ნაშთები. მინდორის ჩრდილოეთ განაპირას აღმართული დაბალი ქედის ძირში შარაგზა გადის, რომელიც სოფ. ავრანლოს სოფ. რეხასთან აკავშირებს, საიდანაც გზა სოფ. ხანდოს გავლით გუჯარეთის ხეობაში გადადის და ბაკურიან-ბორჯომის ხეობაში ჩადის.

ავრანლოს ციხისა და მიმდებარედ არსებული მინდორის სახელწოდება შემორჩენილი არ არის. ადგილობრივი, მოსული თურქულენოვანი ბერძენი მოსახლეობა ამ მინდორს „დანალახ დუჟი“-ს უწოდებს, რაც „ხბორების მინდორს“ ნიშნავს.

ნამოსახლარი სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ განფენილია მთელ მინდორზე, „ციკლოპური“ ციხიდან სამანქანო გზამდე. იგი უფრო ინტენსიური ჩანს სამხრეთ ნაწილში, ციხესთან ახლოს, რომლისაგანაც ზემოთ აღწერილი ხევითაა გამოყოფილი. ეს ხევი ნამოსახლარს ორად ყოფს. ხევის დასავლეთით მდებარე მინდორი ათეული წლების მანძილზე იხვნებოდა.

ნამოსახლარის სიგრძე-სიგანე აღმოსავლეთ-დასავლეთის ხაზზე 250 მ-ს, ჩრდილოეთ-სამხრეთის ხაზზე კი 360 მ-ს უდრის (ტაბ. I₁; III₂).

ნამოსახლარის მთელი ფართობი დაიყო ოთხ (A, B, C, D) უბნად. უბნები კი 18×24 მ ნაკვეთებად, რომლებიც დანაწილდა 6×6 მ კვადრატებად; კვადრატები კი 2×2 მ მონაკვეთებად დაიყო.

მინდორზე სულ ოთხი თხრილი გაიჭრა (ტაბ. I₂).

№ 1 თხრილი მდებარეობს D უბნის CCLVI ნაკვეთის მე-8 კვადრატში (ტაბ. I₂). თხრილის სიგრძე 4,2 მ-ს, სიგანე კი 2,0 მ-ს უდრდა. ჰუმუსის მოხსნისთანავე დიდი ზომის ბაზალტის ქვების ყრილი გამოვლინდა. ძეგლის ხასიათის დასადგენად საჭირო იყო თხრილის ყველა მიმართულებით გაფართოვება, ამიტომ სამუშაოები შეწყდა. თხრილში არქეოლოგიური მასალა არ აღმოჩენილა.

№ 2 თხრილი გაიჭრა D უბნის CCXXV ნაკვეთის 11, 12 და CCLV ნაკვეთის 2, 3 კვადრატებში (ტაბ. I₂; IV₃). თხრილის სიგრძე 12,0 მ-ს, სიგანე 2,0 მ-ს უდრდა. მიწის თანამედროვე ზედაპირიდან 0,3 მ სიღრმეზე წვრილი ქვით შედგენილი, 0,2 მ სისქის ინტენსიური ქვაცარილი გამოვლინდა (I დონე), რომელშიც ალაგ-ალაგ დიდი ზომის ბაზალტის ქვები იყო ამოჩრილი (ტაბ. IV₁). წვრილი ქვაცარილის ალების შემდეგ გამოიკვეთა ცალპირად დაწყობილი ბაზალტის ქვების კედლები (II დონე). ისინი, მსგავსად №№ 3, 4 თხრილებში გათხრილი სამარხებისა, ოთხკუთხა ფორმის კრომლებებს წარმოადგენენ, რომელთა ცენტრში ქვის ფილით გადახურული სამარხებია გამართული (ტაბ. IV₂). თხრილში ოთხი სამარხის (№№ 7-10) კრომლები გამოვლინდა. სამუშაო დროის სიმცირის გამო ეს სამარხები არ გათხრილა. № 2 თხრილი ისევ მიწით შეივსო.

№ 3 თხრილი მოიცავს CXCIII ნაკვეთის მე-12, CXCIV ნაკვეთის მე-10, CCXXIII ნაკვეთის მე-3 და CCXXIV ნაკვეთის 1-ელ კვადრატებს (ტაბ. I₂; VII₁). მისი სიგრძე 9,9 მ-ს, სიგანე 4,0 მ-ს უდრის.

მიწის თანამედროვე ზედაპირიდან 0,2-0,3 მ-ის სიღრმეზე, თხრილის მთელ სიგრძეზე საშუალო ზომის ბაზალტის ინტენსიური ქვაცარილი დაფიქსირდა (II დონე; ტაბ. VI₁). ყრილის ალების

შემდეგ გამოიკვეთა ოთხკუთხა ფორმის კრომლები, რომელთა ცენტრში ორმოსამარხები (№№ 5, 6) გაითხარა. № 5 სამარხის კრომლების ქვები შავი ფერის ნიადაგზე იყო დაწყობილი (ტაბ. V₂). ამ დონიდან 0,3-0,4 მ სიღრმეზე ნამოსახლარი ფენა დაფიქსირდა. სახლს თიხატყეპნილი იატაკი აქვს, რომელზეც მრავლად აღმოჩნდა კერამიკის ფრაგმენტები. ეს ფენა ადრებრინჯაოს ხანას მიეკუთვნება. ნამოსახლარის ნაშთები № 6 სამარხის ზონაშიც აღმოჩნდა (ტაბ. V₁; ტაბ. VI₃).

№ 3 თხრილის აღმოსავლეთ ნაწილში CCXXIV ნაკვეთის 1 კვადრატის 5-6, 8-9 მონაკვეთებში გაითხარა სამეურნეო ორმო № 1 (ტაბ. VI₂). ორმო დაფარული იყო 1,8 მ დიამეტრის ქვაყრილით (ტაბ. V₁). ორმოს დიამეტრი 0,8 მ-ია, სიღრმე 0,9 მ. ორმო შევსებული იყო ქვებითა და ალიზის შელესილობის ფრაგმენტებით, აქვე აღმოჩნდა დიდი ზომის თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტებიც. ორმო ადრებრინჯაოს ხანას მიეკუთვნება (ამავე კრებულში იხ. ნ. შანშაშვილის სტატია – მტკვარ-არაქსის კულტურის ძეგლები თრიალეთიდან).

№ 4 თხრილი CXCII ნაკვეთის მე-2, 3, 5, 6 და CXCIII ნაკვეთის მე-4 კვადრატებშია მოქცეული (ტაბ. I₂; VII₂; IX₁). მისი სიგრძე 8,0 მ-ია, სიგანე 5,0 მ. № 4 თხრილში № 3 თხრილის ანალოგიური სიტუაცია დაფიქსირდა. იმ განსხვავებით, რომ ადრებრინჯაოს ხანის ფენა აქ უფრო დაზიანებულია. სარლასტის სახლის კარგად შემორჩენილი თიხატყეპნილი იატაკი მხოლოდ მე-5 კვადრატის მე-2, 3 და 6 მონაკვეთებში დაფიქსირდა. სახლი ძლიერი ხანძრის შედეგად ჩანს განადგურებული. იატაკზე დიდი რაოდენობით სხვადასხვა ზომის თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტები აღმოჩნდა (ტაბ. IX₂; XI₄).

№ 4 თხრილში ექვსი სამარხი გამოვლინდა (ტაბ. X), მაგრამ იმის გამო, რომ ორი მათგანი გაუთხრელ ფართობში გადიოდა, მხოლოდ ოთხი სამარხი (№№ 1, 2, 3, 4) გაითხარა.

ამრიგად, 2006 წელს ავრანლოს „ციკლოპური“ სიმაგრის მიმდებარე მინდორზე ექვსი სამარხი გაითხარა.

სამარხი № 1 გაითხარა CXCII ნაკვეთის მე-5 კვადრატში (№ 4 თხრილი). ქვის ფილებით შედგენილი ქვაყუთი დამხრობილია აღმოსავლეთ-დასავლეთის ხაზზე (ტაბ. VIII₂; IX_{2,3}). ქვაყუთის აღმოსავლეთი კედელი შედგებოდა ორი, ხოლო დანარჩენი კედლები და გადახურვა თითო ფილაქვისაგან. ქვაყუთის სიგრძე 0,5 მ-ია, სიგანე 0,3 მ-ს, სიღრმე 0,25 მ-ს უდრის. სამარხში დაკრძალული იყო ერთი მიცვალებული თავით აღმოსავლეთისაკენ, მარცხენა გვერდზე, კიდურებმოხრილი (ტაბ. IX₄; X; XI₁).

სამარხში აღმოჩნდა: 1. ყურმილიანი დოქი (ტაბ. XIV₁), თიხის, მოყავისფრო ნაპრიალები ზედაპირით, ასეთივე ფერის შიდაპირით და მონითალო კეციით. დამზადებულია კარგად განლექილი თიხისაგან. სამარხის ჩრდილოეთ კუთხეში; 2. კოჭობი (ტაბ. XIV₂), თიხის, მოშავო-მოყავისფრო ზედაპირით, შიდაპირითა და თხელი კეციით. სამარხის სამხრეთ კუთხეში; 3. მძივები, 5 ც. (ტაბ. XIV₃), სარდონის. მიცვალებულის გულ-მკერდის არეში; 4. ძენკვი (ტაბ. XIV₄), ბრინჯაოსი. მიცვალებულის გულ-მკერდის არეში.

სამარხი № 2 მდებარეობს CXCII ნაკვეთის 6 კვ-ში და CXCIII ნაკვეთის 4 კვ-ში (№ 4 თხრილი).

სამარხის თავზე გამართული ბაზალტის ქვებისაგან შედგენილი ყრილის ზომებია 2,0×1,2 მ (ტაბ. VIII₁). ქვაყრილის ქვეშ გამართული დასაკრძალავი კამერა დამხრობილია სამხრეთ-დასავლეთიდან ჩრდილო-აღმოსავლეთით (ტაბ. XI₂; XIII₁). მისი სიგრძე 1,2 მ-ია სიგანე 1,1 მ, სიღრმე 0,8 მ-ს უდრის. ქვაყრილის ქვეშ გამოვლინდა კვერის კოხის ქვები რომლებიც მიცვალებულს მთლიანად ფარავდა (ტაბ. XI_{2,3}).

სამარხში დაკრძალული იყო ერთი მიცვალებული თავით სამხრეთ-დასავლეთისაკენ, მარჯვენა გვერდზე, კიდურებმოხრილი (ტაბ. X; XI₃; XIII₁). მიცვალებულის ყბის ქვეშ დაფიქსირდა ბრინჯაოს ძლიერ დაშლილი რგოლი.

სამარხში აღმოჩნდა: 1. კოხის ქვები, 128 ც., ვულკანური წარმოშობის მსუბუქი ჯიშის ქვისა, ნაცრისფერი, ფორებიანი, ორმხრივ დამუშავებული. დიდ ნაწილს ზურგი მომრგვალებული, ფუძე კი დაბრტყელებული აქვს. 15 ც. აღმოჩნდა სამარხის ქვაყრილში, დანარჩენი ქვაყრილის ქვეშ, მიცვალებულის ზემოდან რიგებად იყო დაწყობილი; 2. სალესი, შავი ფერის ქვის. სამარხის ჩრდი-

ლო-დასავლეთ კედელთან; 3. ანატკეცი, შავი ფერის ობსიდიანის. მიცვალებულის მენჯის ძვალზე; 4. საქონლის კბილი. მიცვალებულის მენჯის ძვალზე; 5. ჭურჭლის ძირის ფრაგმენტი, თიხის, მოყვითალო-მოყავისფრო ზედაპირით, შიდაპირითა და სქელი კეცით. მიცვალებულის თავის ქალასთან.

სამარხი № 3 გაითხარა CXCII ნაკვეთის 6 კვადრატში (№ 4 თხრილი). გააჩნდა ბაზალტის ქვე-ბით შედგენილი ძლიერ დაზიანებული ქვყრილი (ტაბ. VII₂; VIII₂; XI₄; XIII₂). სამარხი ორმო (სიგრძე 1,4 მ, სიგანე – 1,3 მ, სიღრმე – 0,7 მ) დამხრობილია ჩრდილო-აღმოსავლეთიდან სამხრეთ-დასავლეთისაკენ. სამარხში ჩასვენებული ყოფილა ერთი მიცვალებული, რომლის ჩონჩხის ანატომიური შესახსრება ძლიერ დარღვეული იყო. მიცვალებულს თავი, როგორც ჩანს, სამხრეთით ედო. სამარხი გაძარცულია. მიცვალებულის ძვლები და სამარხეული ინვენტარი სამარხი ორმოს სხვადასხვა დონეზე აღმოჩნდა (ტაბ. X). თიხის ჭურჭლის ნატეხები, შავად გამომწვარი, სამარხი ორმოს შემავსებელ ქვყრილში აღმოჩნდა. აქვე იყო ობსიდიანის ანატკეცი. იატაკის დონეზე, ცენტრალურ ნაწილში, დაფიქსირდა ბრინჯაოს რგოლი (ტაბ. XIV₅); კოხის ქვა, ბაზალტის; ობსიდიანის ანატკეცი; ობსიდიანის ლამელა; ხუფის ფრაგმენტი, თიხის.

სამარხი № 4 გაითხარა CXCII ნაკვეთის მე-3 და 6 კვადრატებში (№ 4 თხრილი). ქვყრილი, რომელსაც მართკუთხა ფორმა ჰქონდა, ძლიერაა დაზიანებული. როგორც ჩანს, სამარხს დიდი ქვე-ბით შედგენილი ოთხკუთხა კრომლები ჰქონდა (ტაბ. VIII₂; XI₄). შემორჩენილია მისი სამხრეთი (4,0 მ) და დასავლეთი (3,0 მ) კედლების ფრაგმენტები (ტაბ. VIII₁; IX₁). სამარხი ორმო გადახურული იყო ბაზალტის დიდი (2,2x2,1 მ) ფილით. სამარხი გაძარცულია. დასაკრძალავ ორმოში (2,4x1,6x0,3 მ) მიცვალებულის ჩონჩხი და ინვენტარი არ აღმოჩნდა (ტაბ. VIII₂; X). კამერის გადასახურ ფილაზე გამოვლინდა სადღვებელისა და სხვადასხვა ჭურჭლის ფრაგმენტები (ტაბ. XIV_{28,31}). აქვე იდო ობსიდიანის ანატკეცი. სამარხის იატაკზე დაფიქსირდა შავად გამომწვარი თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტები (ტაბ. XIV_{29,30}), ობსიდიანის ანატკეცი და საქონლის ძვლები.

სამარხი № 5 მდებარეობს CXCIII ნაკვეთის მე-12, CXCIV ნაკვეთის მე-10, CCXXIII ნაკვეთის მე-3 და CCXXIV ნაკვეთის 1-ელ კვადრატებში (№ 3 თხრილი. ტაბ. VII₁).

სამარხს ჰქონდა მართკუთხა ფორმის ქვყრილი (ტაბ. XII₁), რომელიც შემოზღუდული იყო დიდი ზომის ბაზალტის ქვებით (3,8x3,1 მ). კრომლები დამხრობილია ჩრდილო-აღმოსავლეთიდან სამხრეთ-დასავლეთისაკენ (ტაბ. XI₅). ზედა დონის ქვყრილის მოხსნის შემდეგ გამოვლინდა უშუალოდ დასაკრძალავ ორმოზე გამართული ქვყრილი (2,5x1,8 მ). მინის თანამედროვე ზედაპირიდან 0,6-07 მ სიღრმეზე სამარხი კამერის პირი დაფიქსირდა. ამავე დონეზეა ადრებრინჯაოს ხანის სახლების იატაკებიც (ტაბ. V₂).

სამარხი ორმო გაჭრილია ყვითელ თიხნარში და კუთხეებმომრგვალებული მართკუთხედის ფორმა აქვს. დამხრობილია სამხრეთ-დასავლეთიდან ჩრდილო-აღმოსავლეთისაკენ. მისი სიგრძე 1,5 მ-ია, სიგანე 1,1 მ. სიღრმე მინის ზედაპირიდან 1,2 მ. სამარხს ჩაჭრილი აქვს ადრებრინჯაოს ხანის სახლის იატაკი. ამ დონიდან 0,3 მ სიღრმეზე გადახურვის ხის ძელები აღმოჩნდა, რომლებიც სამარხის სიგრძივ იყო მიმართული (ტაბ. XI₆). სამარხის იატაკი კი 0,5 მ სიღრმეზე დაფიქსირდა. სამარხში დაკრძალული იყო ერთი მიცვალებული თავი სამხრეთით, ხელ-ფეხი მოკეცილი, მარცხენა გვერდზე (ტაბ. VI₃ XII_{2,3}; XIII₃).

სამარხში აღმოჩნდა: 1. ჭურჭლის ფრაგმენტები, თიხის, მონითალო ზედაპირით, შიდაპირითა და კეცით. აღმოჩნდა სამარხის პრეპარაციის დროს ხის ძელის დონეზე; 2. ანატკეცი, ანდეზიტის. აღმოჩნდა სამარხის პრეპარაციის დროს ხის ძელის დონეზე; 3. ფრინველის ფიგურა – საკიდი, ბრინჯაოსი (ტაბ. XIV₈). აღმოჩნდა მიცვალებულის გულმკერდის არეში; 4. მძივი, ბრინჯაოსი (ტაბ. XIV₁₂). აღმოჩნდა მიცვალებულის გულმკერდის არეში; 5. რგოლი, ბრინჯაოსი (ტაბ. XIV₁₄). აღმოჩნდა მიცვალებულის თავის ქალას ქვეშ; 6. საკინძი, ბრინჯაოსი (ტაბ. XIV₁₀). აღმოჩნდა მიცვალებულის ნიკაპთან; 7. საკინძი, ბრინჯაოსი (ტაბ. XIV₁₁), აღმოჩნდა მიცვალებულის ყბასთან; 8. ძენკვი საკიდით, ბრინჯაოსი (ტაბ. XIV₉). აღმოჩნდა მიცვალებულის მარცხენა წინამხრის ძვალთან; 9. რგოლი, ბრინჯაოსი (ტაბ. XIV₁₃), მრგვალგანივკვეთიანი. აღმოჩნდა მიცვალებულის ყელის

არეში; 10. მძივები, 5 ც., პასტის (ტაბ. XIV₇). აღმოჩნდა მიცვალებულის ყელისა და გულ-მკერდის არეში; 11. მძივები 17 ც., სარდიონის (ტაბ. XIV₆). აღმოჩნდა მიცვალებულის ყელისა და გულმკერდის არეში; 12. მძივი-საბეჭდავი, პასტის. აღმოჩნდა მიცვალებულის მარცხენა ხელის მაჯასთან.

№ 6 სამარხი გაითხარა CCXXIV ნაკვეთის 1 კვადრატში (№ 3 თხრილი). ქვაყრილიანი ორმოსამარხია (ტაბ. XII₁; XIII₄). ყრილი ძლიერაა დაზიანებული. მას, ისევე როგორც № 5 სამარხს მართკუთხა კრომლები ჰქონია. შემორჩენილია დასავლეთი (4,0 მ) და სამხრეთი (3,6 მ) კედლები (ტაბ. VI₃). კრომლების ცენტრალურ ნაწილში საშუალო ზომის ქვაყრილიც იყო, მის ქვეშ აღმოჩნდა დასაკრძალავი ორმო (1,9x1,3 მ), რომლის იატაკი ადრებრინჯაოს ხანის ფენიდან 0,8 მ სიღრმეზე დაფიქსირდა. სამარხში დაკრძალულია ერთი მიცვალებული, მარჯვენა გვერდზე, კიდურებმოხრილი, თავით სამხრეთ-დასავლეთისაკენ. ჩონჩხის ზედა ნაწილი ანატომიურ შესახსრებაში იყო, ქვედა კი გადაადგილებული - სამარხის ჩრდილოეთ ნაწილში, იატაკიდან 0,25 მ სიმაღლეზე არეულ მდგომარეობაში დაფიქსირდა (ტაბ. XII_{4,6}). მიცვალებულის გულ-მკერდის წინ მსხვილფეხა საქონლის ბეჭი და კიდურები ენყო (ტაბ. XII₄).

სამარხის ქვაყრილში აღმოჩნდა: 1. ჭურჭლის პირისა და გვერდის ფრაგმენტები, თიხის, ლეგა-მოყავისფრო ზედაპირით, შიდაპირითა და მოყავისფრო-მონაცრისფრო კეცით. შეიცავს წვრილმარცვლოვან მინარევებს; 2. ჭურჭლის ფრაგმენტები, თიხის, მონითალო ზედაპირით, შიდაპირითა და კეცით; 3. ჭურჭლის ფრაგმენტები, თიხის, მოყავისფრო ზედაპირით, შიდაპირითა და ასეთივე ფერის სქელი კეცით.

სამარხში აღმოჩნდა: 1. ჭურჭლის ფრაგმენტი, თიხის, მორუხო ზედაპირით, მოყავისფრო შიდაპირითა და მორუხო-მოყავისფრო ორფენოვანი კეცით. ეტყობა ყურის მიძენის კვალი. 2. ჭურჭლის პირის ფრაგმენტი, თიხის, შავი ზედაპირით, შიდაპირითა და ყავისფერი კეცით, წვრილმარცვლოვანი მინარევებით. აქვს მრგვალი ბაკო და ოდნავ გადაშლილი პირი. 3. ჭურჭლის პირის ფრაგმენტი, თიხის, ლეგა მონაცრისფროდ გამომწვარი. 4. ჭურჭლის გვერდის ფრაგმენტები, თიხის, მოშავო ზედა და შიდა პირით, ლეგა-მოყავისფრო კეცით. 5. სასმისი (ტაბ. XIV₂₇), თიხის, მორუხო ზედაპირით, შიდაპირითა და კეცით. დამზადებულია კარგად განლექილი თიხისაგან (ყველა ეს ფრაგმენტი აღმოჩნდა მიცვალებულის ქვედა კიდურებთან ერთად). 6. ქოთანის (ტაბ. XIV₂₄), თიხის, მოშავო-მონაცრისფრო ზედაპირით, შიდაპირითა და მოყავისფრო კეცით, შეიცავს წვრილმარცვლოვან მინარევებს. აღმოჩნდა სამარხის ჩრდილო-აღმოსავლეთ კედელთან; 7. სატევრისპირი, ბრინჯაოსი (ტაბ. XIV₂₅). აღმოჩნდა მიცვალებულის გულმკერდის წინ, ქვაზე; 8. შუბისპირი, ბრინჯაოსი. მასრაში შერჩენილია ტარის ხის ნაშთი (ტაბ. XIV₁₅). აღმოჩნდა სამარხის სამხრეთ-დასავლეთ კუთხეში; 9. ისრისპირი, ბრინჯაოსი (ტაბ. XIV₂₀), აღმოჩნდა სამარხის სამხრეთ-დასავლეთ კუთხესთან; 10. ისრისპირის ფრაგმენტი, ძვლის (ტაბ. XIV₂₂). აღმოჩნდა სამარხის სამხრეთ-დასავლეთ კუთხესთან; 11. საკინძი, ბრინჯაოსი (ტაბ. XIV₂₃). აღმოჩნდა მიცვალებულის გულმკერდის წინ, ქვაზე; 12. მძივები 8 ც., მომწვანო ფერის პასტის (ტაბ. XIV₁₆). აღმოჩნდა მიცვალებულის მაჯასთან; 13. მძივები 2 ც., სარდიონის (ტაბ. XIV₁₆). აღმოჩნდა მიცვალებულის მაჯასთან; 14. კვერთხისთავი, ირმის რქის (ტაბ. XIV₂₆). აღმოჩნდა სამარხის სამხრეთ-დასავლეთ კედელთან; 15. ისრისპირი, ბრინჯაოსი (ტაბ. XIV₁₇). ყუნწზე დახვეულია ზროს დასამაგრებელი ძაფი. აღმოჩნდა სამარხის სამხრეთ-დასავლეთ კუთხესთან; 16. ისრისპირი, ბრინჯაოსი (ტაბ. XIV₁₉). ყუნწზე დახვეულია ზროს დასამაგრებელი ძაფი. აღმოჩნდა სამარხის სამხრეთ-დასავლეთ კუთხესთან; 17. ისრისპირი, ბრინჯაოსი (ტაბ. XIV₁₈). ყუნწზე დახვეულია ზროს დასამაგრებელი ძაფი. აღმოჩნდა სამარხის სამხრეთ-დასავლეთ კუთხესთან. 18. ისრისპირი, ძვლის (ტაბ. XIV₂₁). აღმოჩნდა ალაპის ძვლებთან, სამხრეთით.

გვიანი ბრინჯაოს ხანის სამარხების თანადროული დასახლება, როგორც ჩანს ამავე მინდორზე და „ციკლოპური“ სიმაგრის ტერიტორიაზე იყო. ამაზე მიუთითებს კერამიკის მრავალრიცხოვანი ფრაგმენტი, რომლებიც ამ ტერიტორიაზეა აღმოჩენილი. ამავე ფართობზე ოდნავ მოგვიანო ხანის ნამოსახლარისა და სამაროვნის არსებობასაც გვაპარაუდებინებს გიორგი აშკალოვისაგან

შეძენილი ბრინჯაოს არტეფაქტები და ჩვენს მიერ შეგროვილი კერამიკული მასალაც (ტაბ. XV-XX).

მინდვრის დასავლეთ ნაწილში, სოფ. რეხასაკენ მიმავალი გზის პირას გორანამოსახლარია. მისი კიდე გზას აქვს ჩამოჭრილი, სადაც კარგად ჩანს მძლავრი კულტურული ფენა. ზედაპირულად მოპოვებული მასალების მიხედვით ჩანს, რომ ნამოსახლარი მრავალფენია და ძირითადად ძვ.წ. II ათასწლეულის მეორე ნახევრის მასალებს შეიცავს.

2003 წელს გიორგი აშკალოვი დაგვეხმარა მის მეზობლად მდებარე საკარმიდამო ნაკვეთში ადგილობრივი მოსახლის მიერ გათხრილი სამარხის ინვენტარის შეძენაში. ადგილის დათვალიერების და ნივთების მომპოვებელთან საუბრის შედეგად გაირკვა, რომ სამარხი მიეკუთვნებოდა ქვის ფილებით გადახურული ორმოსამარხების ჯგუფს. სამარხი კამერა ჩრდილოეთ-სამხრეთის ხაზზე ყოფილა დამხრობილი. მიცვალებული თავით ჩრდილოეთით, მარცხენა გვერდზე ყოფილა დაკრძალული (“გამთხრელის” თქმით აღმოსავლეთით „იყურებოდა“). სამარხში თიხის ოთხი ჭურჭელი, ბრინჯაოს დანა, ისრისპირები, რგოლები და ინსიგნიის დეტალები აღმოჩენილა. ინსიგნიის ძირითადი ნაწილი, კაუჭი მიცვალებულის სახის წინ ყოფილა, ღეროზე წამოცმული ჰქონია სალტე (ფიგურული გარსაკრავი), მათგან 10-15 სმ მოცილებით, ჩრდილოეთით კი ხარის თავის ქანდაკება აღმოჩენილა. ქანდაკებასა და სალტეს შორის დაშლილი ხის ნაშთები ყოფილა.

შეძენილი სამარხეული ინვენტარი:

1. დოქი, თიხის, მონაცრისფროდ გამომწვარი, ზოომორფული ყური მიძერწილია ყელსა და მხარზე. ტანი შემკულია რელიეფური სარტყლებითა და ვერტიკალური ხაზებით. ვერტიკალურ ზოლებს შორის მოთავსებულია ორი გველის რელიეფური გამოსახულება (ტაბ. XIX₁; XX₂).

2. დოქი, თიხის, მონაცრისფროდ გამომწვარი, დამზადებულია ობსიდიანის მინარეგებიანი თიხისაგან, სამკუთხაგანიკვეთიანი ყური მიძერწილია პირსა და მხარზე, მუცელზე აქვს გამჭოლი ნახვრეტი (ტაბ. XIX₆; XX₃).

3. ქოთანის, თიხის, ლეგა-მოშავოდ გამომწვარი, დამზადებულია ქარსმინარეგებიანი თიხისაგან, მხარი შემკულია სამი ამოღარული ხაზისაგან (ტაბ. XIX₅; XX₁).

4. ქოთანის, თიხის, მოყავისფროდ გამომწვარი, თეთრმარცვლოვანი მინარეგებით, მხარი შემკულია ამოღარული ხაზებით (ტაბ. XIX₃; XX₄).

5. დერგი, თიხის, ლეგა-მონაცრისფროდ გამომწვარი, მხარი შემკულია ამოღარული ჰორიზონტალური, ურთიერთგადამკვეთი ხაზებითა და ნაჭდევებით, მხარსა და პირზე ეტყობა ყურის ნაკვალევი (ტაბ. XIX₄).

6. ისრისპირი, ბრინჯაოსი, ნაგრძელებული ფრთებით და ბრტყელგანიკვეთიანი გრძელი ყუნწით (ტაბ. XVI₂).

7. ისრისპირი, ბრინჯაოსი, ნაგრძელებული ფრთებით და ბრტყელგანიკვეთიანი გრძელი ყუნწით (ტაბ. XVI₃).

8. დანა, ბრინჯაოსი, მოკლე სატარე ყუნწით, ყუნწზე სამანჭვლე ნახვრეტით (ტაბ. XVI₁).

9. გარსაკრავი, ბრინჯაოსი, ვერტიკალური ამოღარული ხაზებით, ორი გამჭოლი ნახვრეტით (ტაბ. XVI₁).

10. ხარის თავის ქანდაკება, ბრინჯაოსი (ტაბ. XVI₈).

11. კვერთხისებრი ნივთი, ბრინჯაოსი, მოკაუჭებული ბოლოთი, ორნამენტირებული ღეროთი და გამჭოლნახვრეტიანი ყუნწით (ტაბ. XVI₆).

12. რგოლი, ბრინჯაოსი, განიკვეთში რვანახნა (ტაბ. XVI₄).

13. რგოლი, ბრინჯაოსი, მრგვალგანიკვეთიანი, თავებგახსნილი (ტაბ. XVI₅).

დასკვნა: სოფ. ავრანლოს ტერიტორიაზე ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრებისა და დაზვერვების შედეგად გაირკვა, რომ აქ ადამიანი ქვის ხანაში დასახლებულა (იხ. აქვე ქ. სტურუას სტატია). დიდი და მნიშვნელოვანი დასახლება კი ადრებრინჯაოს ხანაში ჩნდება (იხ. აქვე ნ. შანშაშვილის სტატია).

გვიანი ბრინჯაოს ხანაშია აგებული „ციკლოპური“ სიმაგრე, რომლის გარშემო ახალი დასახლება ჩნდება. დღეისათვის ამ ეპოქის I (ძვ.წ. XVI ს.) და II ფაზის (ძვ.წ. XV-XIV ს-ის შუა ხანები) ნაშთებსა და სამაროვნები აქ მიკვლეული არ არის. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ შემთხვევით მოპოვებულ მასალებში II ფაზის (ბარეთის კულტურა [იხ. ნარიმანიშვილი 2006: 101]) კერამიკის რამდენიმე ფრაგმენტი შეინიშნება. გვიანი ბრინჯაოს ხანის III ფაზას, ძვ.წ. XIV ს-ის შუა ხანებსა და XIII ს-ს მიეკუთვნება შემთხვევით მოპოვებული კერამიკის ძირითადი ნაწილი (ტაბ. XVII-XVIII), რომელიც „ცენტრალურამიერკავკასიური“ კულტურის მასალის მსგავსია [ფიცხელაური 2005: ტაბ. X, XX, XXX, XVIII, II, XII, XIX, XCIV, CXIX, CXXX, CLVI, CLXIII]. ამავე კულტურის ძეგლია 2003 წელს სოფლის ტერიტორიაზე გათხრილი სამარხიც (ტაბ. XVI; XIX₁₋₆; XX₁₋₄).

2006 წელს გათხრილი №№ 2, 3-6 სამარხების ინვენტარი „სამთავრული კულტურის“ კომპლექსების მსგავსია [სადრაძე 1997; სადრაძე 2002] და ძვ.წ. XII-XI საუკუნეებით თარიღდება.

ყურადღებას იქცევს № 4 თხრილში შესწავლილი № 1 სამარხი, რომელიც ძვ.წ. IV-III სს-ით თარიღდება. ეს სამარხი ავრანლოს ტერიტორიაზე მიკვლეული ერთადერთი ძეგლია, რომელიც ამ ეპოქას მიეკუთვნება. სამარხში აღმოჩენილი ყურმილიანი დოქი იშვიათია არა მხოლოდ თრიალეთში, არამედ აღმოსავლეთ საქართველოში. ამ ტიპის ჭურჭლები ძირითადად დასავლეთ საქართველოში გვხვდება.

ახ.წ. პირველი საუკუნეების ძეგლები უშუალოდ სოფლის ტერიტორიაზე გვხვდება. საქართველოში ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადებისთანავე, ნალკის რეგიონში იწყება ეკლესიების მშენებლობა. ახ.წ. VI საუკუნეში ავრანლოს „ციკლოპური“ სიმაგრის მიდამოებში დაარსებულ მონასტერს კი ამ რეგიონისათვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა.

არქეოლოგიური ძეგლების სიმრავლე და „ციკლოპური“ ციხე-სიმაგრე ამკარად მიუთითებს, რომ ავრანლო მნიშვნელოვან გზაჯვარედინზე მდებარეობდა და ასევე მნიშვნელოვან პუნქტს წარმოადგენდა. აქ თავს იყრია ბორჯომ-ბაკურიანიდან და გორი-ქარელიდან სამხრეთისაკენ მიმავალი გზები. ბორჯომი-ბაკურიანი-ახალქალაქის სამანქანო გზას, სოფ. ციხისჯვრის გავლის შემდეგ, ცხრანყაროს უღელტეხილთან ერთი გზა გამოეყოფა, რომელიც მარცხნივ, აღმოსავლეთისაკენ მიდის. 7-8 კმ გავლის შემდეგ ტაბანყურის ტბას მიადგება, სოფ. ტაბანყურს მარჯვნივ მოიტოვებს და ტბის ჩრდილოეთი ნაპირის გავლის შემდეგ ვიწრო ხეობაში შედის. თავკვეთილის მთას გზა სამხრეთიდან ჩაუვლის და მთის ფერდობზე არსებული მცირე უღელტეხილის ყველაზე მაღალ წერტილში ნალკის მუნიციპალიტეტის საზღვარს გადაკვეთს. გზის გასწვრივ, 3,5 კმ სიგრძეზე რამდენიმე ათეული ყორღანია. გზა შავნაბადას მთას ჩაუვლის და თანდათან ქვემოთ ეშვება. შემდეგ გადის მთა ეგოიასარის აღმოსავლეთი კალთის ძირში გაშლილ მინდორზე, სადაც ძველი საპიტიახშო მდებარეობდა. აქედან გზა ორად იყოფა. ერთი სოფ. ბურნაშეთში ჩადის, მეორე კი ყიზილ-ქილისაში. ტაბანყურიდან ნალკის სოფლებამდე დაახლოებით 20 კმ-ია. სოფ. ტაბანყურიდან ნალკაში ნარიანის ველისა და მდ. ქციის გაყოლებითაც შეიძლება შემოსვლა, საიდანაც სოფ. ხანდოსა და რეხაში შეიძლება მოხვედრა. სოფ. რეხაში საპიტიახშოდან ნამოსული გრუნტის გზითაც შეიძლება შესვლა.

სოფ. რეხაზე გადის ნალკაში შემოსასვლელი კიდეც ერთი გზა, რომელიც გუჯარეთის ხეობიდან გადმოდის და რეხას გავლის შემდეგ სოფ. ავრანლოში ჩადის. გუჯარეთის ხეობაში შესასვლელი გზა ბორჯომი-ბაკურიანი-ახალქალაქის გზის მე-10 კმ-ზე, სოფ. ნალვერთან იწყება. სამანქანო გზა სოფლის ცენტრში მარცხნივ უხვევს, გაივლის სოფ. კიმოთესუბანს, გვერდისუბანს, ღვთისმშობელს, მაჭანყალს და სოფ. გუჯარეთამდე მიდის. გუჯარეთიდან გამოსული გრუნტის გზა სამხრეთ-აღმოსავლეთისაკენ მიდის და 4,0 კმ გავლის შემდეგ თრიალეთის ქედზე არსებულ უღელტეხილს მიადგება, სადაც ნალკის საზღვარი იწყება. უღელტეხილიდან სოფ. ავრანლომდე 10-12 კმ-ია.

სოფ. ნალვერთან დაწყებული გზის ერთი ტოტი სოფ. კიმოთესუბნიდან 2,5 კმ გავლის შემდეგ მარჯვნივ უხვევს და სოფ. პატარა მიტარბის გავლით შედის დიდ მიტარბში, საიდანაც მდ. ქციის ხეობაში, ნარიანის ველზე შეიძლება მოხვედრა. აქვე, ნარიანზე ამოდის სოფ. გვერდისუბნი-

დან და სოფ. ღვთისმშობლიდან მომავალი გრუნტის გზები. ნარიანის დასავლეთით ტაბანყურის ტბაა, აღმოსავლეთით, მდ. ქციის გაყოლებით წამოსული მგზავრი კი სოფ. ხანდოში მოხვედბა.

გუჯარეთი-რეხას გზით, ნალვერ-ბორჯომის მიმართულებით გადაადგილების გარდა, ქ. ქარელშიც შეიძლება მოხვედრა. გუჯარეთის ხეობაში მდებარე სოფ. წითელსოფლიდან და მაჭარწყლიდან გრუნტის გზა მდ. აბუხალოსღელეს და მდ. ტყემლოვანის წყლის (მდ. მტკვრის აუზი) ხეობებში გადადის. სოფ. ტყემლოვანთან ეს ორი მდინარე ერთდება. ამ სოფლიდან მიმავალი გზა სოფ. ზღუდერის გავლით ქ. ქარელში ჩადის. ამ გზის ერთი განშტოება კი ქ. გორისაკენ მიემართება.

სოფ. ავრანლოდან გზები ქვემო ქართლსა და ჯავახეთისაკენ მიდის, საიდანაც ერთის მხრივ არარატის დაბლობსა და ურმიისტბისპირეთთან გადის, მეორე მხრივ კი ფარავნის ტბას გაუვლის და მდ. მტკვრის ხეობით ცენტრალურ ანატოლიაში ჩადის.

მიუხედავად იმისა, რომ ას წელზე მეტი ხანია რაც ავრანლოს ტერიტორიაზე მიკვლეული ძეგლების შესახებ არაერთი ინფორმაცია არსებობს, გეგმაზომიერი და ფართო მასშტაბის არქეოლოგიური გათხრები არ ჩატარებულა. დღემდე არც აქ მოპოვებული მასალები იყო გამოქვეყნებული. წინამდებარე სტატია ამავე კრებულში გამოქვეყნებული ქ. სტურუასა და ნ. შანშაშვილის ნაშრომებთან ერთად სოფ. ავრანლოში მოპოვებული მასალების პუბლიკაციის პირველი მცდელობაა.

მიუხედავად იმისა, რომ ავრანლოს ტერიტორიაზე მიკვლეულ ძეგლებზე მცირე სამუშაოებია ჩატარებული შეიძლება ითქვას, რომ აქ სტაციონალური გათხრების წარმოებას არა მხოლოდ თრიალეთის, არამედ სამხრეთ კავკასიის უძველესი ისტორიის შესწავლისათვის დიდი მნიშვნელობა ექნება.

ლიტერატურა

- ბერძენიშვილი დ. 1982:** თრიალეთის უცნობი წარწერები. – საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული, ტ. VI, 3-28. თბილისი.
- გვასალია ჯ. 1982:** ლიახვის ხეობის ისტორიული გეოგრაფიის საკითხები. – საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული, ტ. VI, 29-57. თბილისი.
- ვახუშტი 1973:** აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, ტ. IV. თბილისი.
- კეკელიძე კ. 1968:** ეტიუდები ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან. თბილისი.
- მელიქსეთ-ბეგი ლ. 1938:** მეგალითური კულტურა საქართველოში. თბილისი.
- ნარიშკინიშვილი გ. 2006:** საფარ-ხარაბას სამაროვანი. – ძიებანი, № 17-18, 92-126.
- სადრაძე ვ. 1997:** სამთავროს სამაროვნის ბრინჯაოს ხანის ძეგლები. თბილისი.
- სადრაძე ვ. 2002:** მცხეთისა და მისი შემოგარენის ძვ.წ. II-I ათასწლეულის პირველი ნახევრის არქეოლოგიური ძეგლები. თბილისი.
- ფიცხელაური კ. 2005:** ცენტრალურამიერკავკასიური არქეოლოგიური კულტურა (ძვ.წ. XIV-XIII სს.). თბილისი.
- ქც 1955:** ქართლის ცხოვრება, ტ. I, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. თბილისი.
- ჰაგიოგრაფია 1947:** მოქალაქეობა და წამება წმიდისა აბიბოს ნეკრესელი ეპისკოპოსისა. – აპოკრიფები. ჰაგიოგრაფია. თბილისი.
- ჩიქოვანი თ. 1973:** თრიალეთი. თბილისი.
- Такаишвили Е 1913:** Археологические экскурсии, разыскания и заметки. – Известия Кавказского отделения

Императорского Московского археологического общества. Вып. III. Тифлис.

Куфтин Б 1938: Дневник. Триалетская археологическая экспедиция. рукопись. Тбилиси.

Куфтин Б 1940: Дневник. Триалетская археологическая экспедиция. рукопись. Тбилиси.

Куфтин Б 1948: Дневник. Триалетская археологическая экспедиция. рукопись. Тбилиси.

Мшвениерадзе Д 1952: Строительное дело в Древней Грузии. рукопись. Тбилиси.

Мшвениерадзе Д 1959: Строительное искусство в Древней Грузии. рукопись. Тбилиси.

ტაბულების აღწერა

ტაბ. I – 1. ავრანლოს „ციკლოპური“ სიმაგრისა და ნამოსახლარის ტოპოგეგმა; 2. საძიებო თხრილების განლაგება ნამოსახლარზე.

ტაბ. II – 1. სასიმაგრო სისტემის გეგმა ვ. ნილოსანის მიხედვით; 2. სასიმაგრო სისტემა (ვ. ნილოსანის ჩანახატი).

ტაბ. III – 1. სასიმაგრო სისტემის ხედი აღმოსავლეთიდან; 2. ნამოსახლარის ხედი აღმოსავლეთიდან.

ტაბ. IV – თხრილი № 2: 1. I დონის გეგმა და ჭრილი; 2. II დონის გეგმა და ჭრილი; 3. გეგმა.

ტაბ. V – თხრილი № 3: 1. V დონის საერთო ხედი; 2. № 5 სამარხის კრომლები და ადრებრინჯაოს ხანის სახლის იატაკი.

ტაბ. VI – თხრილი № 3: 1. II დონის გეგმა; 2. IV დონის გეგმა და ჭრილი; 3. თხრილი გათხრების დასრულების შემდეგ. გეგმა და ჭრილი.

ტაბ. VII – 1. თხრილი № 3. გეგმა; 2. თხრილი № 4. გეგმა.

ტაბ. VIII – 1,2. თხრილი № 4. საერთო ხედი სამარხების გახსნამდე.

ტაბ. IX – თხრილი № 4: 1. I დონის გეგმა; 2. II დონის გეგმა და ჭრილი; 3-4. სამარხი № 1. გეგმა და ჭრილები.

ტაბ. X – თხრილი № 4. გეგმა და ჭრილები სამარხების გახსნის შემდეგ.

ტაბ. XI – თხრილი № 4: 1. სამარხი № 1; 2, 3. სამარხი № 2; 4. წინა პლანზე სამარხი № 3, უკანა პლანზე სამარხი № 4. თხრილი № 3: 5, 6. სამარხი № 5.

ტაბ. XII – თხრილი № 3: 1. სამარხი № 6. ქვაყრილი; 2, 3. სამარხი № 5; 4-6. სამარხი № 6.

ტაბ. XIII – 1. სამარხი № 2. გეგმა და ჭრილი; 2. სამარხი № 3. გეგმა და ჭრილი; 3. სამარხი № 5. გეგმები და ჭრილები; 4. სამარხი № 6. გეგმები და ჭრილები.

ტაბ. XIV – ინვენტარი: 1-4. სამარხი № 1; 5. სამარხი № 3; 6-14. სამარხი № 5; 15-27. სამარხი № 6; 28-31. სამარხი № 4.

ტაბ. XV – 1-28. ავრანლოს „ციკლოპური“ სიმაგრის ტერიტორიაზე შემთხვევით მოპოვებული მასალა.

ტაბ. XVI – 1-8. გ. აშკალოვის ეზოში გათხრილ სამარხში აღმოჩენილი ბრინჯაოს ნივთები.

ტაბ. XVII – 1-40. ავრანლოს „ციკლოპური“ სიმაგრის ტერიტორიაზე შემთხვევით მოპოვებული მასალა.

ტაბ. XVIII – 1-23. ავრანლოს „ციკლოპური“ სიმაგრის ტერიტორიაზე შემთხვევით მოპოვებული მასალა.

ტაბ. XIX – 1,3-6. გ. აშკალოვის ეზოში გათხრილ სამარხში აღმოჩენილი კერამიკა; 2,7-10. ავრანლოს „ციკლოპური“ სიმაგრის ტერიტორიაზე შემთხვევით მოპოვებული კერამიკა.

ტაბ. XX – 1-4. გ. აშკალოვის ეზოში გათხრილ სამარხში აღმოჩენილი კერამიკა; 5,6. ავრანლოს „ციკლოპური“ სიმაგრის ტერიტორიაზე შემთხვევით მოპოვებული კერამიკა.